

Gratis schoolboeken

Met ingang van het schooljaar 2009/2010 worden de schoolboeken gratis in het voortgezet onderwijs.¹ In hoeverre heeft dat gevolgen voor de onderwijskwaliteit? Op het eerste gezicht is er niks aan de hand. Scholen kiezen de groothandel die tegen de laagste prijs kan leveren, sturen hun boekenlijst in, en klaar is kees. Of zal dat anders uitpakken?

1. Keuzevrijheid van de vaksectie

Scholen zijn kostenbewust. Tot nog toe waren schoolboeken een kostenpost voor de ouders, maar die gaat nu op het schoolbudget drukken. De rijksoverheid voegt jaarlijks 308 euro per leerling aan de lump sum van de scholen toe en als tegenprestatie moeten ze de leerling gratis boeken en digitale leermiddelen verschaffen (afgezien van atlanten, woordenboeken e.d. die meer dan één jaar meegaan). Ze gaan niet alleen op zoek naar de goedkoopste leverancier maar ze kunnen ook inkoopcombinaties met andere scholen aangaan om een grotere kwantumkorting te bedingen. Naarmate ze meer partners bereid vinden om hetzelfde boek te kiezen, zijn ze goedkoper uit.

Het spreekt dus niet langer vanzelf dat de vaksecties van de school de boeken mogen kiezen die zij zelf het beste vinden. Het risico is groot dat zij door het management onder druk worden gezet de boeken te kiezen die het voordeligst kunnen worden ingekocht. In het spoedoverleg dat verleden woensdag werd gevoerd, riep de Tweede Kamer de staatssecretaris op te bevorderen dat docenten en scholen de vrijheid houden de boeken te kiezen die zij het beste vinden.² Dat zijn dus krokodilletranen. In de praktijk zullen docenten en hun vaksecties vermoedelijk een flink stuk vrijheid moeten inleveren.

In een forumdiscussie op de site van Beter Onderwijs Nederland wordt nog op een ander risico gewezen: dat dure boeken wel worden aangeschaft, maar niet in voldoende aantallen.³ Ze kunnen slechts klassikaal, in tweetallen gebruikt worden of zijn slechts voor kort gebruik in de schoolbibliotheek beschikbaar.

2. Afschrijftermijnen

Er zijn, denk ik, drie soorten schoolboeken: a) bewaarboeken (bv. de Bosatlas), die buiten de gratisboekenregeling vallen, b) leerjaargebonden leerboeken en c) verbruiksboeken (werkboeken waar je in moet schrijven). Een school die op de kleintjes let, zal kritisch zijn tegenover de verbruiksboeken (c), want die hebben een afschrijftermijn van slechts één jaar. De leerboeken (b) zijn bedrijfseconomisch interessanter, want die kunnen jaarlijks worden uitgeleend en voor volgende leerlingengeneraties worden hergebruikt.

Dat hergebruik wordt overigens gefrustreerd als de inhoud jaarlijks geactualiseerd moet worden om auteursfouten en drukfouten te herstellen of om nieuwe ontwikkelingen te dekken. Een bijkomend risico is dus dat de school er de voorkeur aan geeft de afschrijvingstermijn te maximaliseren, met verouderde edities te blijven werken en zodoende de kosten te drukken. Ten gevolge daarvan zullen ook de uitgeverij zelf minder geneigd zijn om telkens met nieuwe edities op de markt te komen.

Het gebruik van leenboeken heeft voor leerlingen nog een ander gevolg: je mag er niet in schrijven, want daarmee verspeel je je borgsom. Leerlingen die gewend waren hun boeken te kopen (hetzij in de boekhandel dan wel tweedehands), zijn dus slechter af: het is niet langer mogelijk om waardevolle correcties of toevoegingen in de kantlijn te zetten of belangrijke tekstgedeelten te markeren.

3. Make or buy?

In een kostenbewuste school kunnen de vaksecties ook voor de vraag worden gesteld of het niet goedkoper is zelf materialen te vervaardigen in plaats van de leerlingen boeken van uitgeverij ter beschikking te stellen. Op zichzelf hoeft daar niks mis mee te zijn, maar het risico bestaat dat vaksecties op de nodige ontwikkelingstijd bekibbelen, dat de druktechnische uitvoering beneden de maat blijft of dat leerlingen in een veelheid van losse hand-outs verdrinken.

4. Informatie- en communicatietechnologie

Deze week organiseerde het *ICT-Platform Onderwijs Nederland* een massaal congres in de Jaarbeurs. In de openingstoespraak juichte de voorzitter van Kennisnet toe dat de invoering van gratis schoolboeken een jaar is uitgesteld:⁴ die tijd moeten de scholen volgens hem gebruiken om een goede afweging te maken tussen het gebruik van boeken en het gebruik van ICT. Daarmee kunnen ze volgens hem kosten besparen. Maar het risico is dat ze onvoldoende afwegen of ook de leerlingen daarmee gebaat zijn. In hoeverre wordt hun leren geschaad als ze vele uren per dag achter een beeldscherm zitten, totdat ze pijn in hun ogen (en een muisarm) krijgen? En wat die kostenbesparing betreft: qua hardware en ruimtegebruik is de computerisering van het onderwijs, dacht ik, nogal kapitaalintensief.

5. Afwenteling van kosten

De school kan haar leermiddelenbudget misschien ontlasten door *gedigitaliseerde* boeken en leermiddelen te gebruiken (waaronder de gratis boeken-met-advertenties die tegenwoordig op de markt komen). Maar dan rijst de volgende vraag: zijn die ook geschikt om via het beeldscherm gelezen en gebruikt te worden door de leerling? Of is de volgende stap dat de leerling *ze op eigen kosten* moet uitprinten? Dat zou wel een mooie boel zijn. Eerst maken de CDA, PvdA en CU de schoolboeken gratis. Dat was met name gunstig voor de middeninkomens, want de ouders met de lage inkomens kregen de schoolboeken via de WTOS vergoed. Toen werd de WTOS afgeschaft. En toen werden de ouders teruggepakt met allerlei extra schoolkosten (kopieerkosten, printkosten, ADSL-abonnement, aanschaf van hardware en programmatuur). Vooral bij de lagere inkomens zal dat hard aankomen.

Ik heb hierboven vijf mogelijke nadelen genoemd van de invoering van gratis boeken en leermiddelen. Zijn er ook nog mogelijke voordelen? Tussen neus en lippen heb ik er drie genoemd: lagere boekenprijzen (grotere oplagen per editie en grotere kwantumkortingen), lagere schoolkosten voor de middeninkomens, en mogelijke kwaliteitsverhoging door invoering van ICT. Of heb ik nog andere voordelen vergeten?

Wes Holleman
weblog onderwijs 25-1-2008
www.onderwijsethiek.nl

¹ <http://www.vo-raad.nl/themas/schoolkosten2>;
<http://www.vo-raad.nl/onderwijskwaliteit/schoolorganisatiemanagement/Schoolkosten/gratis-schoolboeken>

² http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/verslagen/plenaire_vergadering_23_januari_2008.jsp#0;
<http://www.beteronderwijsnederland.nl/?q=node/3605> (Volkskrant on-line 23/01/2008; De Volkskrant 24/01/2008, *Kamer: leraar moet zelf het beste schoolboek kunnen kiezen*).

³ <http://www.beteronderwijsnederland.nl/?q=node/529> (30/9/2006)

⁴ http://www.kennisnet.nl/nieuwsportal/algemeen/uitstel_gratis_lesboeken_geeft_scholen_kans_te_digitaliseren.html